

СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ВЛАДИ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ТРАДИЦІЇ

Розглянуті сучасні підходи до розуміння влади та владних відносин, проведено аналіз найбільш поширених наукових теорій влади, а також здійснено узагальнення їхніх концептуальних положень.

Modern approaches to understanding the power and power relations, the analysis of the most extended ones theories of power, but also summarizes the conceptual provisions of these theories.

На сьогодні існує велика кількість і різноманіття концепцій влади. Для Т. Гоббса, наприклад, влада – це засіб досягти Блага в майбутньому, і саме життя є вічне і невпинне прагнення до влади, припиняється лише зі смертю. На початку ХХ ст. М. Вебер визначав владу як можливість індивіда здійснити свою волю всупереч опору інших. На відміну від нього, Г. Лассуелл і А. Каплан розглядали застосування влади як акти, що впливають на будь-кого або спричиняють інші дії. Р. Даль вважав, що влада дає можливість одній людині змусити іншого робити те, що він по своїй волі не зробив би.

У той же час Х. Арендт вважає, що влада зовсім не належить одній окремій людині, а тільки групі людей, що діють спільно: “Влада, – окреслює вона, – означає здатність людини не стільки діяти самому, скільки взаємодіяти з іншими людьми. Влада не є власністю одного індивіда – вона належить групі до тих пір, поки ця група діє узгоджено”. С. Лукс, відкидаючи це судження як “своєрідну ідіосинкразію” автора по відношенню до влади, стверджує, що в основі всіх визначень влади лежить примітивне уявлення: якийсь А тим чи іншим чином впливає на В. Усе ж, як вважає П. Морріссі, влада – не просто спосіб впливу, а дія як процес, спрямований на зміну.

Про те ж зазначає і А. Гідденс: володіння владою означає здатність змінювати порядок речей. Як бачимо, концепції влади різноманітні і відрізняються одна від одної. Такий високий ступінь відмінності призвів деяких сучасних політологів до такого висновку: щодо змісту поняття влади не існує єдиної думки; воно є “сутнісно оспорюваним”. Але чому це так? Тому що влада включає в себе поняття про “здібності” і “можливості”. А володіння владою рівнозначно тому, що від когось чи від чогось залежать результати чи наслідки скоєних дій, які вплинуть на існування і інтереси людей і обставин. У цьому і полягає унікальність “влади” в людському суспільстві: концепція влади розглядається з точки зору моралі. Саме ці людські можливості і сили стають основою того, що надає моральний і політичний сенс поняттю “влада”.

Питання, що пов’язані з природою влади та державною владою зокрема, досліджуються вже досить давно. У межах філософії досить ґрунтовно аналізуються змістовні ознаки влади та специфічні особливості її прояву (Геродот, Платон, Аристотель, Цицерон, Тома Аквінський, Окам, Макиавеллі, Боєсі, Боден, Гельвецій, Дідро, Гольбах, Руссо, Гоббс, Локк, Вольтер, Кант, Гегель, Берк, Фіхте, Ніцше, Шпенглер, Сен-Симон, Оуен, Фур’є, Маркс, Дюркгейм, Вебер, Гумбольдт, Маблі, Юм, Моска, Парето, Бернхем, Кроз’є, Берклі, Бентам та ін.).

Сучасні інтерпретації класичних теорій влади, що стали методологічними витоками дослідження, містяться у працях Б. Беррі, К. Дейча, Г. Реттгерс, Т. Парсонса, Г. Саймона, Д. Істона, П. Блау, Р. Даля, Н. Лумана, К. Дойча, Х. Лассуела, Г. Арендт, Х. Вронга, Ю. Хабермаса, К. Аппеля, К. Байме, Е. Тоффлера та ін.

Складність, недомовленість і невизначеність як державної влади, так і влади в цілому на даний момент безперечна. На перший погляд, ясне і інтуїтивно зрозуміле соціальне явище розкриває свою безодню при глибокому її вивченні. Попри те, що влада розглядається в будь-якій науці так чи інакше разом із суспільством, вона до цих пір залишається невирішеним питанням, уміщуючи в собі низку соціальних категорій і понять.

Метою роботи є дослідження змісту сучасних термів влади та на підставі цього узагальнення підходів до розуміння цього соціального феномену.

Напевно обійти такий феномен, як влада в дослідженнях з державного управління неможливо, адже влада є опорою всіх соціальних відносин.

Ж.-П. Сартр стверджував, що на основі соціального договору об’єкта можна надати властивість знака. Отже, погляд дослідника буде “... ковзати уздовж, не зачіпаючи суті”, звертаючи увагу лише на створене, символічне значення цього об’єкта [1, с. 56]. Як бачимо, головний фокус при розгляді влади і полягає в тому, що відбувається діалог між різними концептами влади, де перше аналізується, виявляється і розгортається крізь призму останніх. Це породжує певну подвійність. Наприклад, П. Бурдье описує соціальний досвід за допомогою терміна – “габітус”, який являє собою систему диспозицій, що породжує і структурує практику соціального агента і його уявлення. У цьому контексті погляд дослідника завжди налаштований на засадах привілейованої соціальної позиції інтелектуала. Більше того, обмеження на

пізнавальний процес накладають зовнішнє середовище і контекст соціального запиту на той чи інший вид інтелектуальної діяльності. Виходячи з цього, можна стверджувати, що будь-яке знання не може бути повністю нейтральним або повністю об'єктивним, оскільки є комунікативним продуктом певної історичної епохи. Отже, знання і, відповідно, парадигма істинності підтримується конкретним політичним і соціальним виміром. Отже, цілком природним є необхідність дослідження влади в її сучасному вимірі через виявлення та аналіз історичної генези різних дискурсів влади. Так само слід звернути увагу на умови і соціальний контекст, які сприяли становленню певної модальності владних відносин і конфігурації соціальних інститутів у тому чи іншому соціальному полі.

У свою чергу соціальні поля в сукупності утворюють певний культурний контекст епохи, в середині якої “зчитується”, розвивається і змінюється сама владна практика, яка полягає головним чином через мовні структури, різні дискурсивні диспозиції. Звертаючись до сучасних принципів дослідження владного дискурсу, дуже цікаво зупинитися на точці зору Фуко і Бурдьє, яких на протигагу традиційним принципам мислення, більше цікавить не сам суб'єкт як елемент певної структури, а умови й практики, що обумовлюють дію і мислення суб'єкта. Звертаючи свою увагу на це пізнавальне обмеження структурного підходу, суб'єкт у Фуко або соціальний агент у Бурдьє, виступає і свідомо діє в межах певного дискурсу чи соціального поля, підкоряючись конкретним правилам і соціальним стратегіям. Така соціальна диспозиція суб'єкта в конкретному полі ментальної структури дозволяє класифікувати і продукувати певні види практик, допомагає орієнтуватися в тому чи іншому дискурсі, адекватно реагувати на події, обмежено вписуватися в їх процес і конструювати власні практики, а також залежно від займаної позиції впливати на існуючу стратегію. Ця включеність у дискурс, з одного боку, сприяє процесу соціалізації, а з іншого – створює можливість для ефективної дії і прийняття рішень. Таким чином, акцент у цих дослідженнях зміщується з аналізу структур, об'єктивних закономірностей у бік умов і практик, що породжують і наповнюють конкретним змістом цю структуру.

Спираючись на ці загальні уявлення, можна запропонувати деякі принципи, відповідно до яких слід аналізувати владу. По-перше, необхідно виявити зміст, цінність і розуміння влади в різних історичних епохах. Це передбачає розгляд не стільки створених у той чи інший час концепцій, скільки практичний досвід і історичний контекст, які сформували певні уявлення про цей соціальний феномен, як розгорталися соціальні відносини і яку роль у них відігравала влада. По-друге, слід усвідомити сенс і структуру державно-владного досвіду, а так само звернути увагу на історію структур, в яких виявлялися її організаційні зусилля. По-третє, важливо побачити щось спільне, незмінне, що пронизує кожний історичний проміжок часу, який утворює інваріантні закономірності конструювання і функціонування різних соціальних сфер. По-четверте, необхідно розглянути основні традиції, які мали істотний вплив на сучасну теорію влади, так само як і систему знань, що циркулюють у суспільстві, будучи фундаментом для розуміння і легітимації влади. І, нарешті, по-п'яте, потрібно вказати на сучасні особливості державної влади, зробити аналіз стратегій і тих глобальних соціальних практик, спрямованих на збереження або трансформацію соціально-політичної структури.

У рамках структурно-функціонального підходу влада розглядається як посередник у системі суспільних відносин і більш того, вона належить не окремим індивідам, а є надбанням колективу. Влада тут виступає як інтегруючий і регулюючий чинник, функцією якої є мобілізація суспільних сил для досягнення тієї чи іншої соціально-значущої мети. Продовжуючи розвивати цю ідею, Д. Істон акцентує увагу на здатності влади приймати значимі для суспільства рішення, привносячи і підтримуючи певні цінності [2].

За формально-управлінським підходом влада розглядається як механізм управління й організації, отримує свою легітимність і легальність у правовому дискурсі. У даному випадку влада виступає як влада державна, яка змістовно розкривається в домінуючому впливі керованого суб'єкта на керований об'єкт. З цих позицій влада є правова організація соціуму, а механізм влади становить державно-правове управління різними видами діяльності. Останнє має складну ієрархічну структуру, яка пронизує кожне соціальне поле, беручи свої ресурси в “єднанні народу”, де формальний суб'єкт влади – громадяни, передають свої владні повноваження офіційному агенту – державі.

Другому типу ідей влади властиве розуміння її як відносин між суб'єктами. Розвінчуючи міфічність об'єкта, автори, які дотримуються цієї ідеї, стверджують, що влада – це соціальна взаємодія суб'єктів, які з тих чи інших позицій впливають на її модальність, стратегії, знання і режими функціонування. Що стосується об'єкта, то це лише спеціально створені техніки, за допомогою яких один суб'єкт посилює свою владу. Ця традиція представлена двома напрямками. Перший, комунікативний, де влада визначається як вид тотального спілкування, і в силу цього не може бути чієюсь власністю. Влада слугує організації узгоджених суспільних дій, що спираються, перш за все, на примат публічного інтересу над приватним. Габермас вважає, що влада є механізмом опосередкованого виникнення протиріч між публічною і приватною сферою життя, забезпечуючи при цьому відтворення природних каналів комунікації та взаємодії між політичними суб'єктами.

До другого напрямку можна віднести концепцію М. Фуко. Звертаючись до розгляду сутності влади, він відходить від традиційного розуміння, як вплив суб'єкта на об'єкт за рахунок різних механізмів, ресурсів тощо. З цих позицій, влада у Фуко розглядається не як сукупність інститутів і апаратів, а, перш за все, як сукупність відносин іманентних сфер, де вони здійснюються і формуються [3]. Тобто влада розуміється не як надбання, яке можна придбати і використовувати, а навпаки – як певний комплекс стратегічних дій з притаманними їм знаннями, технологіями та техніками. Таким чином, влада не має своєї власної екзистенції, вона не задоволена і не живе сама по собі, де кожен може її захопити, утримувати та володіти нею, вона народжується в надрах соціальної практики, існує у вигляді міркувань, дій, думок і поведінки. Згідно з таким розумінням, влада виступає як соціальна дія, яка інструменталізує волю групи по відношенню до певної значущої мети.

Здійснюючи перехід від теорії влади безпосередньо до теорії державної влади, слід розвести з методологічних позицій політичну і державну владу. Відзначимо те, що сучасний політичний простір представлено двома “полюсами” суспільного життя, з одного боку, це державна влада, з іншого – це неофіційний вплив різних, у більшості випадків, консолідованих суб'єктів. Таке співіснування в політичному просторі поряд з офіційним центром влади багатьох інших полюсів сил і відповідних їм зон впливу було позначено ще в працях Макіавеллі, Гоббса, Локка, Руссо та ін. [4, с. 152]. Це ціле розмаїття інституціональних і суб'єктивних засобів. Від того, як взаємодіють між собою всі суб'єкти політичного впливу, який характер і принципи цих взаємин, залежатиме стан і режим функціонування політичної системи в цілому. Безумовно, центральне місце в політичній організації суспільства займає державна влада. На відміну від політичної, державна влада характеризується низкою специфічних ознак. Вона володіє власним консолідованим суб'єктом влади, що виражає її соціальну сутність. Має необмежений юридичний характер, монополне право на правотворчу діяльність як спосіб організації суспільних відносин, правозастосовчу як спосіб регулювання і контролю. Державна влада може абсолютно легально використовувати силові механізми, спираючись на спеціальний апарат примусу, при цьому має єдиний організаційно-оформлений центр прийняття управлінських рішень, використовує не тільки механізм примусу, а й економічні, соціально-політичні, культурно-інформаційні ресурси. Усі наведені ознаки прямо впливають з відмінних рис держави. Вони їх конкретизують стосовно організації державної влади, дозволяють відмежувати від інших видів соціальної влади.

Можна виділити низку характеристик, які притаманні сучасній державній владі, якщо її розглядати через призму соціальних відносин, в сітку яких остання органічно “вшита”. До таких специфічних рис державної влади слід віднести імперативні, диспозитивні, інформативні і дисциплінарні характеристики влади [2, с. 37].

Подібний підхід до владної проблематики небеззаперечний і потребує подальшого розвитку, але вже зараз можна стверджувати, що він відкриває нові, значно глибші “корені” влади, дозволяє прив'язати теорію до реальності, викриваючи її стратегії і механізми. У наукових дослідженнях відбувається перехід до принципово іншої аналітики як державної, так і в цілому влади, що дозволяє моделювати її реальне здійснення. Перспективою подальших досліджень можна вважати реконструкцію сучасних владних відносин, відновлення справжньої суті державно-політичних і громадських інституцій.

Література:

1. *Королёв С. А.* Бесконечное пространство: гео- и социографические образы власти в России / С. А. Королёв. – М., 1997.
2. *Новейший философский словарь.* – Мн., 2001.
3. *Подорога В. А.* Власть и познание (археологический поиск М. Фуко) / В. А. Подорога // Власть. Очерки современной политической философии Запада. – М., 1989.
4. *Сартр Ж.-П.* Экзистенциализм – это гуманизм / Ж.-П. Сартр ; [пер. с фр. М. Грецкого]. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1953.
5. *Фуко М.* Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / М. Фуко. – М., 1999.

Надійшла до редколегії 10.09.2010 р.